

The implications of the narrations of the Commander of the Faithful, Imam Ali (AS), in the field of the individual and social life of the prophets

Mohsen Alviri*, Zahra Rouhollahi Amiri**

Ali Ahmadi***

Abstract

Islamic narrative sources contain a wealth of historical information that, when understood, can not only help us better comprehend past events but also provide insight into the historical perspective of the Infallibles (ع) and its various dimensions. The perspective of Amir al-Mu'minin Ali (ع) on the lives of previous prophets serves as an example of this hadith analysis with a historical approach, which is the focus of the present article. To achieve this, this the study relies on the book *Musnad al-Imam Amir al-Mu'minin Ali ibn Abi Talib (ع)* by Azizullah Attardi, conducting a comprehensive survey and analysis of all relevant narrations. By employing a combination of "thematic analysis" and "semiotic research," the gathered information is categorized, examined, and analyzed under three overarching themes: "individual life," "family life," and "social life." The findings of this research reveal that, based on the narrations of Amir al-Mu'minin Ali (ع), the central theme of the prophets' individual life is their connection with the metaphysical realm, the world of meaning, and the divine kingdom, while the central theme of their social life is guiding and leading people.

Keywords: Imam Ali (AS), Prophets, Individual Life, Family Life, Social Life, Shiite Narrations.

* Professor of History, Baqir-ul-Uloom University, Qom, Iran (Corresponding Author), alvirim@gmail.com

** Assistant Professor of History, Baqir-ul-Uloom University, Qom, Iran, z.rooholahiamiri@bou.ac.ir

*** PhD in Islamic History, Baqirul Uloom University, Qom, Iran, aaliahmadi1355@gmail.com

Date received: 20/07/2024, Date of acceptance: 02/03/2025

دلالت‌های روایات امیرالمؤمنین امام علی(ع) در زمینه زیست فردی و اجتماعی پیامبران

محسن الویری*

زهره روح‌اللهی امیری**، علی احمدی***

چکیده

منابع روایی اسلامی، دربردارنده اطلاعات تاریخی فراوانی است که آگاهی از آنها می‌تواند افزون بر کمک به شناخت بهتر رویدادهای گذشته، راهی به سوی تاریخ‌نگری معصومان(ع) و ابعاد گوناگون آن بگشاید. نگاه امیرالمؤمنین علی(ع) به زیست پیامبران پیشین، نمونه‌ای از این حدیث‌کاوی با رویکرد تاریخی است که مقاله پیش‌رو آن را موضوع بررسی خود قرار داده است. بدین منظور، با مبنا قرار دادن کتاب مسند الامام امیرالمؤمنین علی بن ابی‌طالب(ع) تألیف عزیرالله عطاردی و استقرای تام و مطالعه همه روایات، و با بهره‌گیری ترکیبی از دو روش «تحلیل مضمون» و «دلالت‌پژوهی»، مجموعه اطلاعات به دست آمده در سه مضمون فراگیر «زیست فردی»، «زیست خانوادگی» و «زیست اجتماعی»، دسته‌بندی، بررسی و تحلیل شد. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که بر پایه روایات امیرالمؤمنین علی(ع) دال مرکزی زیست فردی پیامبران، ارتباط آنان با فراطبیعت، عالم معنا و ملکوت و دال مرکزی زیست اجتماعی آنان، هدایت مردم می‌باشد.

کلیدواژه‌ها: امام علی(ع)، پیامبران، زیست فردی، زیست خانوادگی، زیست اجتماعی، روایات شیعه.

* استاد تاریخ، دانشگاه باقرالعلوم(ع)، قم، ایران (نویسنده مسئول)، alvirim@gmail.com

** استادیار تاریخ، دانشگاه باقرالعلوم(ع)، قم، ایران، z.rooholahiamiri@bou.ac.ir

*** دکتری تاریخ اسلام، دانشگاه باقرالعلوم(ع)، aaliahmadi1355@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۴/۳۰، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۱۲

۱. مقدمه و طرح مساله

پیامبران، بنابر دیدگاه قرآن و احادیث، برگزیدگان الهی هستند و هدف بعثت آنان، معرفت‌افزایی آحاد بشر، نسبت به توحید، معاد و ابعاد وجودی خداوند متعال است. وجود پیامبران در میان امت‌ها به قدری حائز اهمیت است که خداوند متعال، هر امتی را دارای پیامبر دانسته است: «إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ» (فاطر: ۲۴) نیز در آیه دیگری بر فرستادن پیامبران در امت‌های گوناگون، تاکید می‌کند: «وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ رُسُلًا إِلَى قَوْمِهِمْ» (روم: ۴۷) بنابراین شناخت انسان نسبت به چگونگی زیست فردی، خانوادگی و اجتماعی آنان، از اهمیت به‌سزایی برخوردار است و می‌تواند الگوی مناسبی، جهت زیست انسان باشد.

از سویی دیگر، در روایات گوناگون، بر خواندن سرگذشت پیشینیان، تاکید شده است. امام علی(ع) در نامه‌ای به فرزندش امام حسن(ع)، بر این نکته تاکید کرده و می‌نویسد: در اعمال پیشینیان نظر افکندم، در اخبارشان اندیشه کردم و در آثارشان، سیر و سیاحت کردم ... گویا به دلیل دریافتن تجربیات تاریخ آنان، با اولین و آخرین آن‌ها زندگی کرده‌ام. (شریف رضی ۱۴۲۵: ۳۹۲) نیز در یک سخنرانی، خطاب به حاضران می‌فرماید: بر ماندگان همان‌گونه می‌گذرد که بر پیشینیان گذشته است. (شریف رضی ۱۴۲۵: ۲۲۱) برآیند این‌گونه سخنان، اهمیت مطالعه احوال و اخبار پیشینیان، به جهت عبرت‌آموزی از گذشته و جلوگیری از تکرار اشتباهات آنان است.

بنابر مقدمه پیش‌گفته و با توجه به محدودیت منابع شناخت پیامبران پیشین، آیات تاریخی قرآن کریم و روایات تاریخی پیامبر و امامان شیعه(ع)، با توجه به آگاهی و اشراف آنان به تفسیر قرآن و ...، حائز اهمیت است. گفتنی است منظور از «روایت تاریخی»، روایتی است که تمام یا بخشی از آن به صورت مستقل و آشکار - نه در پیوند با دیگر روایات و تأمل ثانوی - دارای دلالت تاریخی یا مفاهیم مرتبط با نظریات تاریخی باشد.

از بین روایات تاریخی امامان شیعه، احادیث امام علی(ع) می‌تواند، ابعاد تازه‌ای از روابط فردی و اجتماعی پیامبران را فراروی انسان قرار دهد تا بتواند بر مبنای آن، قدم‌های بهتری در مسیر رشد و تعالی خود و جامعه، بردارد. به همین دلیل، این پژوهش، به استخراج، بررسی و تبیین دلالت‌های روایات آن امام در زمینه زیست فردی و اجتماعی پیامبران، پرداخته است. منبع این پژوهش، احادیث ایشان با موضوع زیست فردی و اجتماعی پیامبران، بر اساس کتاب «مسند الامام امیرالمومنین علی بن ابی‌طالب(ع)» نوشته عزیزالله عطاردی (۱۳۰۷ - ۱۳۹۳) خواهد بود.

۱.۱ پیشینه پژوهش

موضوع کلی پیامبران، چه از منظر قرآن و چه از منظر حدیث، در کتاب‌ها، پایان‌نامه‌ها و مقالات گوناگونی قابل جستجو و تعداد آن فراوان است. در بین آنان، رساله‌هایی برای دریافت مدرک دکتری نگاشته شده است. به مواردی از آن‌ها که به موضوع این پژوهش نزدیک‌تر است، اشاره می‌شود:

اصول فهم و نقد روایات تاریخ انبیا در گستره روایات بحارالانوار، پدیدآور ناصر حیدرزاده، استاد راهنما محمدکاظم رحمان ستایش، استاد مشاور نعمت‌الله صفری فروشانی، دانشکده علوم حدیث، ۱۳۹۳؛ اندیشه حاکمیت سیاسی در زندگی پیامبران از دیدگاه قرآن، پدیدآور محمدحسین لطفی، استاد راهنما محمدکاظم شاکر، استاد مشاور کاظم قاضی‌زاده و سید رضا مودب، دانشگاه قم، مرکز تربیت مدرس، رشته علوم قرآن و حدیث، ۱۳۹۰.

به جز رساله‌های پیش‌گفته، مقالاتی علمی - پژوهشی مرتبط با تاریخ پیامبران نگاشته شده است. به مواردی از آن‌ها که به موضوع این پژوهش نزدیک‌تر است، اشاره می‌شود:

رابطه متقابل جامعه و ابتلاءهای اجتماعی پیامبران (تحلیل موردی داستان ابراهیم)، نویسندگان علی راد و پریسا عطایی، سراج منیر، سال هفتم، زمستان ۱۳۹۵، شماره ۲۵ و تاریخ پیامبران در روایات امام باقر(ع)، محسن الویری، برای ارائه در همایش Islamic Sciences, Ethics and Art in Shia World: The Case of Medina, 18 – 19 October 2018, Koln سالگرد تأسیس کتابخانه شیعی مرحوم پروفیسور عبدالجواد فلاطوری (۲۶ و ۲۷ مهرماه ۱۳۹۷). در مقاله تاریخ پیامبران در روایات امام باقر(ع)، بخشی از احادیث مرتبط با پیامبران با توجه به موسوعه کلمات الامام الباقر(ع) تالیف عزیزالله عطاردی، در سه محور ویژگی روحی و معنوی، زندگی شخصی و خانوادگی و زندگی اجتماعی و انجام رسالت، مورد تحلیل محتوایی قرار گرفته و به صورت نموداری و جدول، عرضه شده است. همچنین بررسی اهداف علمی و اجتماعی توجه امام باقر(ع) به پیامبران پیشین، از دیگر مباحث این مقاله بوده است. این مقاله، الگویی برای تدوین پژوهش حاضر بوده است.

بنابر پیشینه پیش‌گفته، با این موضوع خاص: «دلالت‌های روایات امام علی(ع) در زمینه زیست فردی و اجتماعی پیامبران»، تاکنون پژوهشی صورت نگرفته است.

در پژوهش پیش‌رو، به این پرسش پاسخ داده می‌شود: دلالت‌های تاریخی سخنان امام علی(ع) در زمینه زیست فردی و اجتماعی پیامبران(ع)، چیست؟ با توجه به این پرسش،

دلالت‌های زیست فردی و اجتماعی پیامبران در سخنان امام علی (ع) استخراج، تحلیل و بررسی خواهد شد.

۲.۱ روش پژوهش

با توجه به این‌که برای تحلیل و واکاوی جنبه‌های فردی و اجتماعی پیامبران و پاسخ به پرسش‌های پیش‌گفته، نمی‌توان به روش تاریخی صرف اکتفا کرد، از روش «تحلیل مضمون» و «دلالت‌پژوهی»، استفاده شده است.

«تحلیل مضمون»، یکی از فنون تحلیلی مناسب در تحقیقات کیفی است که به طور گسترده‌ای استفاده می‌شود. از این روش می‌توان به خوبی، برای شناخت الگوهای موجود در داده‌های کیفی استفاده کرد. تحلیل قالب مضامین و تحلیل شبکه مضامین نیز از ابزارهایی هستند که معمولاً در این روش، به کار می‌روند. قالب مضامین، فهرستی از مضامین را به صورت سلسله‌مراتبی نشان می‌دهد. شبکه مضامین نیز ارتباط میان مضامین را در نگاره‌هایی شبیه تارنما نشان می‌دهد. (عابدی جعفری؛ تسلیمی؛ فقیهی؛ شیخ‌زاده ۱۳۹۰: ۱۵۱ - ۱۹۸) در این مقاله، با توجه به روش تحلیل مضمون، الگوهای موجود درباره زیست فردی و اجتماعی پیامبران، در قالب مضامین استخراج و سپس، تحلیل و بررسی و پس از آن با کمک روش «دلالت‌پژوهی»، دلالت آنان استخراج و تحلیل شده است.

درباره روش دلالت‌پژوهی، با توجه به نو بودن این روش، گفتنی است: روایات، به طور مستقیم به همه موضوعات مطرح شده در رشته‌های گوناگون علمی نپرداخته‌اند. از سویی دیگر، اگر چنانچه خواسته شود دیدگاه احادیث درباره موضوعات مختلف، بررسی شود، بایسته است از روش‌های نوین، استفاده شود. یکی از روش‌های نوینی که مناسب این‌گونه تحقیقات است، «دلالت‌پژوهی» است. به عبارت دیگر: برای بررسی دلالت‌ها، آثار، تبعات و کاربردهای یک ایده برای موضوع مورد نظر، از روش «دلالت‌پژوهی» استفاده می‌شود. به این نوع مطالعات، «مطالعات دلالت‌پژوهی» گفته می‌شود.

این روش، برای اجرای پژوهش‌هایی مناسب است که در آن، پژوهشگر قصد دارد از نکات کلیدی یک نحله مطالعاتی، به مثابه منبع اخذ دلالت، رهنمودهای اولیه‌ای را برای موضوع مطالعاتی خود، به مثابه مقصد، گردآوری کند.

در تحقیقات دلالت‌پژوهی، گاهی یک رشته، ماخذ الهام و دلالت‌پژوهی رشته دیگر می‌شود و گاهی یک رشته مضاف، از یک فلسفه الهام می‌گیرد و دلالت‌هایی از آن را گردآوری می‌کند.

دلالت‌های روایاتِ امیرالمومنین امام علی(ع) ... (محسن الویری و دیگران) ۷

و گاهی ایده‌های یک دانشمند، مآخذ الهام یا دلالت برای یک حوزه مطالعاتی قرار می‌گیرد؛ مثل پژوهش پیش‌رو که ایده‌های امام علی(ع)، مآخذ دلالت برای زیست فردی و اجتماعی پیامبران، قرار گرفته است.

روش دلالت‌پژوهی در دو قالب نظام‌مند و برایشی ارائه می‌گردد. در روش نظام‌مند ابتدا چارچوب مفهومی‌ای که به دنبال دلالت‌هایی از ایده‌های طرح شده است، طراحی می‌شود؛ اما در قالب برایشی، ابتدا یک سوال مطرح می‌شود تا مشخص شود مآخذ دلالت‌پژوهی، چه دلالت‌هایی برای حوزه مطالعاتی وی دارد؟ سپس، دلالت‌ها و موضوع دلالت‌ها، ناگهانی و ظهوری (برایشی) شکل می‌گیرد. (دانایی فرد ۱۳۹۵: ۳۹ - ۷۱) نوع دلالت‌پژوهشی در پژوهش پیش‌رو، برایشی خواهد بود.

۳.۱ مفاهیم پژوهش

الف) زیست فردی

«زیست فردی» اصطلاحی مرکب از دو کلمه «زیست» و «فردی» است. زیست، حداقل به ۳ معنا به کار می‌رود: ۱. اسم مصدر از زیستن، به معنای زندگی و حیات؛ ۲. در زبان عامیانه، مخفف زیست‌شناسی؛ ۳. محیط زیست (زیست‌بوم) به معنای همه محیط‌هایی که زندگی در آن جریان دارد. منظور از زیست در این مقاله، معنای اول است. بنابر تعریف جامع دهخدا، زیست، اسم یا اسم مصدر از زیستن، عمل زیستن، حیات، زندگانی، زندگی و عمر است. (دهخدا ۱۳۷۲: ج ۸/۱۱۵۴۰) همچنین بنابر تعریف معین، زیست به معنای زندگی و حیات است. (انوری، ۱۳۸۵: ج ۱/۱۲۲۶) واژه «فردی»، منسوب به فرد، نیز معانی گوناگونی دارد؛ از جمله: انفراد، تنهایی، بی‌انبازی و یگانه‌بودن (دهخدا، ۱۳۷۲: ج ۱۰/۱۵۰۴۰) منظور از فردی در اینجا، هر آنچه است که شخصی به صورت انفرادی، و نه گروهی، انجام می‌دهد. بنابر دو تعریف پیش‌گفته، ترکیب زیست فردی به معنای زندگانی انفرادی و تنهایی - بدون ارتباط با دیگران - منظور است. بنابراین زیست فردی پیامبران یعنی: زندگانی انفرادی پیامبران؛ خواه ارتباط با خود و خواه ارتباط با خدا. توضیح آن‌که: هر انسانی، می‌تواند چندین نوع ارتباط داشته باشد که تمامی آنها تحت چهار عنوان قرار می‌گیرد: ارتباط با خدا، خود، خانواده و اجتماع. «زیست فردی پیامبران»، مربوط به دو مورد اول (ارتباط با خدا و خود) است.

ب) زیست خانوادگی

معنای زیست، در قسمت زیست فردی گذشت؛ اما واژه خانوادگی، منسوب به خانواده است. خانواده، به معنای کوچک‌ترین گروه اجتماعی در جامعه که شامل پدر و مادر و فرزندان، و گاه خویشان نزدیکی از قبیل پدربزرگ، مادربزرگ، عروس یا داماد است. (انوری ۱۳۸۵: ج ۱/۸۹۸) همچنین به معنای مجموعه افرادی که از طریق رابطه زناشویی و یا رابطه آبا و اجدادی، با هم پیوند مشترک دارند، به کار می‌رود. (انوری ۱۳۸۵: ج ۱/۸۹۸) هر چند بنابر تعریفی که گذشت (خانواده، کوچک‌ترین نهاد اجتماعی)، مناسب بود مباحث مربوط به زیست خانوادگی ذیل زیست اجتماعی پیامبران بحث و بررسی شود؛ لکن به دلیل تفاوت برخورد یک شخص با خانواده و دیگر آحاد جامعه، به صورت مستقل از دیگر مباحث اجتماعی، دیده شد. بنابراین در قسمت زیست خانوادگی پیامبران، رابطه پیامبران با تک تک اعضای خانواده، بررسی خواهد شد.

ج) زیست اجتماعی

معنای زیست در قسمت زیست فردی گذشت؛ اما واژه اجتماعی منسوب به اجتماع است که از زبان عربی گرفته شده است. اجتماع به معنای جماعت، انبوهی، اشتراک و وفای عمومی (دهخدا ۱۳۷۲: ج ۱/۸۷۹) آمده است. همچنین معانی گردآمدن، جمع شدن و جامعه نیز برای آن، شمرده شده است. (انوری ۱۳۸۵: ج ۱/۹۰) نیز به معنای شباهت زیستی گروهی در یک منطقه جغرافیایی با شرایط مساوی نیز به کار رفته است. (آراسته‌خو ۱۳۷۰: ۷۴) بنابر معانی پیش گفته، «اجتماعی» منسوب به اجتماع است و «زیست اجتماعی پیامبران»، یعنی حیات و زندگانی اجتماعی پیامبران؛ یعنی هر آنچه مربوط به ارتباط یک پیامبر با اقشار مختلف مردم، حاکمان، یاران و ... باشد را شامل می‌شود. توضیح آن که: هر انسانی، می‌تواند چندین نوع ارتباط داشته باشد که تمامی آنها تحت چهار عنوان قرار می‌گیرد: ارتباط با خدا و خود که در قسمت زیست فردی قرار می‌گیرد. ارتباط با خانواده که در قسمت زیست خانوادگی بحث می‌شود و ارتباط فرد با اجتماع که در قسمت زیست اجتماعی، به آن پرداخته خواهد شد.

۴.۱ ملاحظات پژوهش

در فرآیند انتخاب گزاره‌ها و واحدهایی معنایی روایات گزینش شده از مسند امام علی(ع)، ملاحظات مد نظر بوده است:

دلالت‌های روایاتِ امیرالمومنین امام علی(ع) ... (محسن الویری و دیگران) ۹

- از ۲۷ جلد مسند امام علی(ع)، ۱۳ جلد اول و ۲ جلد پایانی، بررسی نشده؛ زیرا ۱۳ جلد اول، درباره بیان تاریخ و شخصیت امام علی(ع) بر اساس دیدگاه پیامبر(ص) و دیگر امامان و با توجه به منابع تاریخی است و جلد‌های ۲۶ و ۲۷، درباره روایان آن حضرت است. بنابراین، با توجه به این که مبنای این پژوهش، سخنان امام علی(ع) است، از جامعه آماری خارج است.
 - در گزینش واحدهای تحلیل، تنها روایاتی مورد پژوهش قرار گرفته که موضوع آن: زیست فردی، خانوادگی و اجتماعی پیامبران بوده است.
 - در گزینش مضامین، تنها به جمله‌ها توجه شده و گویه‌ها و عبارت‌های غیر جمله‌ای، در نظر گرفته نشده است.
 - اگر دو حدیث با متن و سند یکسان در دو جای مسند امام علی(ع) مطرح شده، یک بار در جامعه آماری قرار گرفته است؛ اما اگر دو حدیث مشابه با دو سند متفاوت ذکر شده، دو بار در جامعه آماری، لحاظ شده است.
 - اگر سخنی از غیر معصوم درباره پیامبران در این موسوعه درج شده، در جامعه آماری لحاظ نشده است.
 - روایاتی که امام علی(ع) از پیامبر(ص) نقل کرده‌اند، در جامعه آماری نیامده است. در این گونه موارد، امام علی(ع)، راوی و پیامبر(ص) گوینده شمرده شده؛ بنابراین از جامعه آماری این پژوهش (روایاتِ امام علی(ع)) خارج است.
 - درباره پیامبر بودن یا نبودن شخصیت‌هایی مانند قایل، لقمان و ذوالقرنین، آرای مشهور بین عالمان شیعه، مبنا قرار گرفته و جزو جامعه آماری، لحاظ نشده است.
 - روایات مربوط به آفرینش حضرت آدم، سکونت ایشان در بهشت، چگونگی خلقت ایشان، وجود خلقت نوری پیامبران و نیز روایات مربوط به برزخ و قیامت آنان، در جامعه آماری، لحاظ نشده است.
 - روایات به دور از سنجش اعتبار درونی و بیرونی آنها، بررسی شده است.
- هر چند روایات به دور از سنجش و اعتبار درونی و بیرون آنها بررسی شده؛ لکن در جامعه آماری، این نکته بررسی شده که راوی کدام احادیث معلوم و راوی کدام احادیث نامعلوم است. بنابر این بررسی، از مجموع ۲۲۸ روایت گزینشی، راوی ۱۷۰ روایت معلوم و راوی ۵۸ روایت، نامعلوم است. همچنین از بین ۱۷۰ راوی معلوم، راوی ۷۳

روایت، امام معصوم(ع) است. همچنین از منظری دیگر، ۷۴ روایت را امام معصوم(ع) از راوی (۷۳) مورد راوی معصوم و ۱ مورد راوی غیر معصوم نقل کرده است.

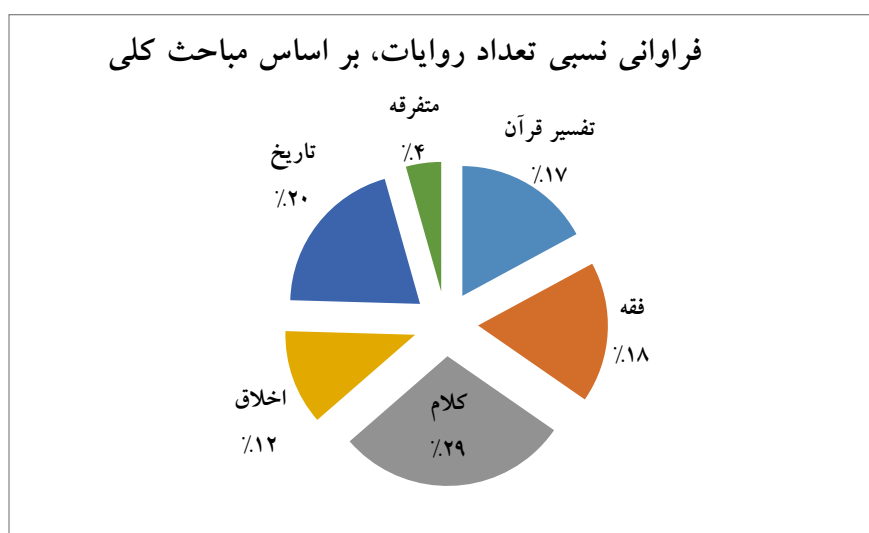
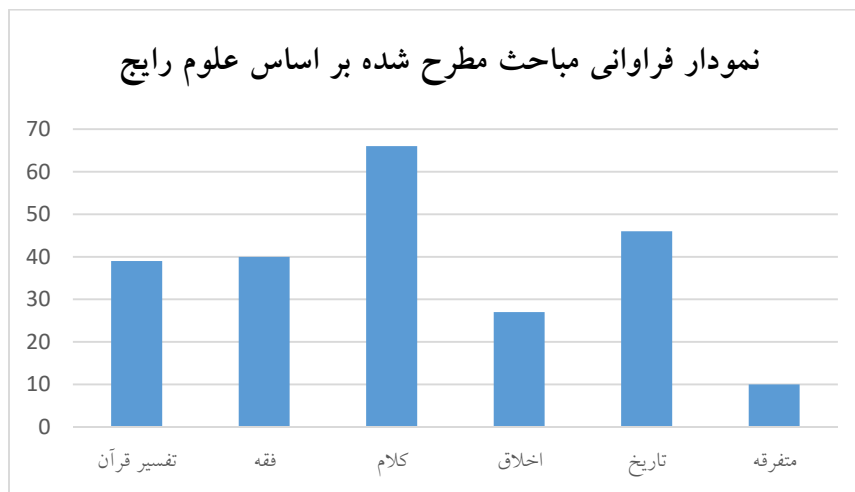
- برای استخراج دلالت‌های زیست فردی و اجتماعی پیامبران، همه جلد‌های مسند امیرالمومنین علی(ع) مطالعه شده و به کتاب اخبار الانبیاء (جایی که اخبار مربوط به پیامبران درج می‌شود) به تنهایی بسنده نشده است.

هنگام شروع این پژوهش، فرضیه مطرح شده درباره فراوانی مطالب مربوط به تاریخ پیامبران این بود که امام علی(ع) به مناسبت بیان مباحثی دیگر، همچون کلامی، اخلاقی، تفسیری و مطالبی درباره پیامبران، بیان فرموده‌اند. پس از مطالعه و استخراج تمامی روایات، این فرضیه اثبات شد که بیشتر روایات گزینشی برای موضوع این پژوهش، به مناسبت طرح مباحثی دیگر، بیان شده است. از ۲۲۸ روایت منتخب، تنها ۳۱ روایت از باب اخبار الانبیاء گزینش شده و دیگر روایات از دیگر باب‌ها، گزینش شده است.

بنابر آمار به دست آمده، به ترتیب فراوانی روایات: کتاب امامت حاوی ۳۶ روایت؛ مسند اهل سنت ۳۳ روایت (در ابواب اخبار پیامبران ۹؛ قرآن ۱۳؛ دعا ۱؛ نماز ۲؛ زکات ۱؛ حج ۶؛ فضایل ۱)؛ اخبار پیامبران ۳۱؛ قرآن ۲۶؛ نوادر و غرر ۱۰؛ احتجاجات ۹؛ دعا ۹؛ توحید ۹؛ نماز ۶؛ ایمان و کفر ۵؛ اصحاب ۵؛ خوراکی‌ها ۵؛ مواعظ ۵؛ قضا ۴؛ تجمل ۴؛ مسند اسماعیلیه ۴ (در ابواب اخبار پیامبران ۱؛ حج ۱؛ قضا ۱؛ حدود ۱)؛ مسند زیدیه ۴ (در ابواب عقل ۱؛ نماز ۱؛ روزه ۱ و امر به معروف ۱)؛ حج ۳؛ زیارت ۳؛ علم ۳؛ روزه ۲؛ معیشت ۲؛ نبوت ۲؛ طهارت ۱؛ اولاد ۱؛ جنائز ۱؛ جهاد ۱؛ حیوانات ۱؛ عشیره ۱؛ عقل ۱ و نکاح حاوی ۱ روایت می‌باشد.

بنابر آمار پیش‌گفته، روایات گزینشی به ترتیب فراوانی، با توجه به علوم اسلامی متداول، ذیل ۶ محور، قابل تقسیم است: تفسیر قرآن: ۳۹؛ فقه: ۴۰؛ کلام: ۶۶؛ اخلاق: ۲۷؛ تاریخ: ۴۶؛ متفرقه: ۱۰. بر این اساس، بیشترین روایات امام علی(ع) در زمینه زیست فردی، خانوادگی و اجتماعی پیامبران، در مبحث کلام با ۲۹٪ مطرح شده است. در مباحث کلامی، بحث امامت با ۳۶ روایت از ۶۶ روایت، جایگاه ویژه‌ای دارد و پیوند میان مباحث امامت و نبوت را مورد تاکید قرار می‌دهد.

دلالت‌های روایاتِ امیرالمومنین امام علی(ع) ... (محسن الویری و دیگران) ۱۱

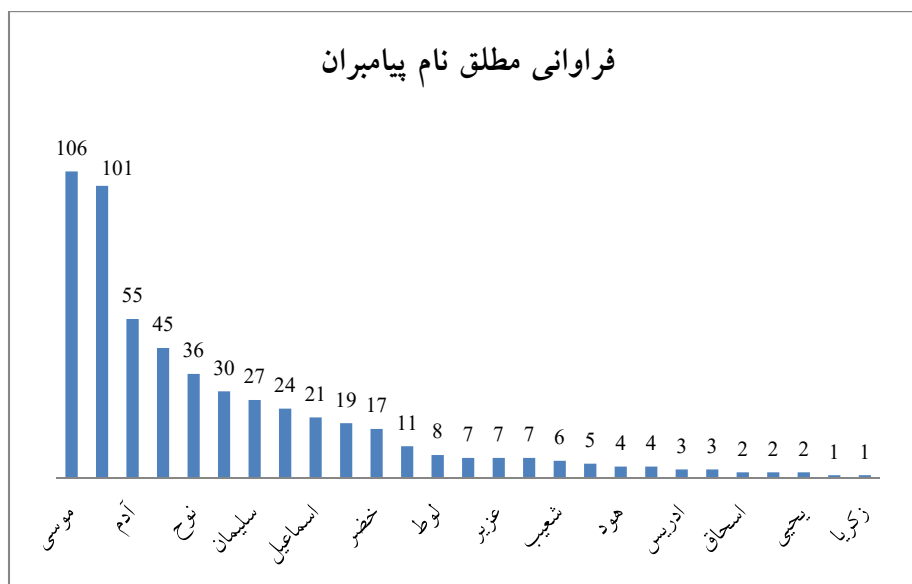
۲. زیست فردی پیامبران

۱.۲ تعداد و نام‌های پیامبران

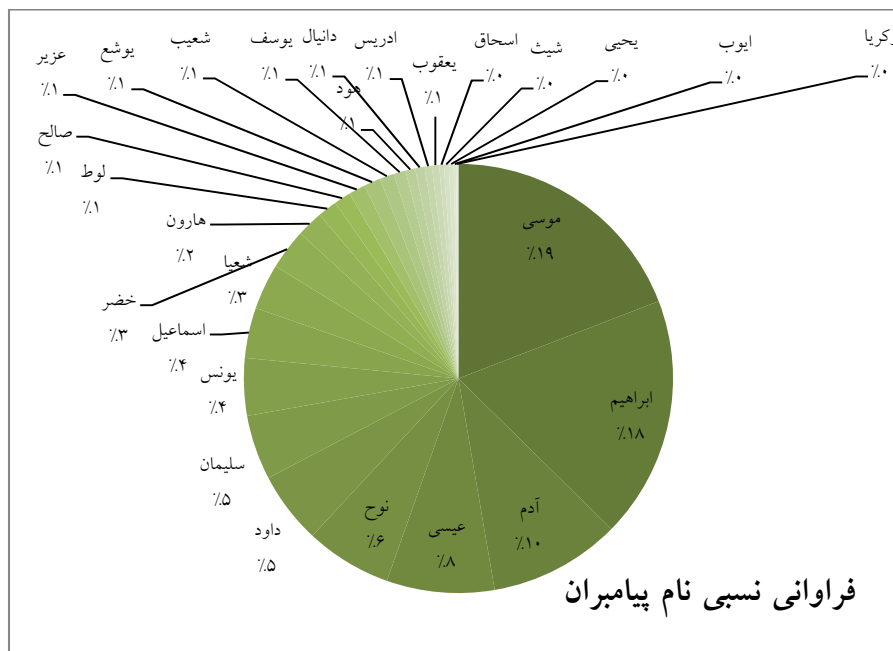
در مجموع ۶۸۵ گزاره که از ۲۲۸ روایت امام علی(ع) در زمینه زیست فردی و اجتماعی پیامبران به دست آمده، در ۸۵ گزاره از پیامبران به صورت کلی یاد شده است. بنابر روایتی از ایشان، تعداد کل پیامبران، ۱۲۴ هزار نفر است. (صفار ۱۴۰۴: ج ۱/۱۲۱) مضمون ۳۲ گزاره،

مربوط به پیامبرهایی است که نام و زمان زندگی‌شان نامعلوم است. مضمون ۱۴ گزاره، به پیامبری بنی‌اسرائیلی مربوط است. ۵۵۴ گزاره باقیمانده، درباره ۲۷ پیامبر است که بیشترین فراوانی مربوط به حضرت موسی با ۱۰۶ گزاره، ابراهیم با ۱۰۱ گزاره، آدم (۵۵)، عیسی (۴۵)، نوح (۳۶)، داود (۳۰)، سلیمان (۲۷)، یونس (۲۴)، اسماعیل (۲۱)، شعیا (۱۹)، خضر (۱۷)، هارون (۱۱)، لوط (۸)، صالح (۷)، عزیر (۷)، یوشع (۷)، شعیب (۶)، یوسف (۵)، هود (۴)، دانیال (۴)، ادريس (۳)، یعقوب (۳)، اسحاق (۲)، شیث (۲) و یحیی با ۲ گزاره می‌باشد. نام ایوب و زکریا، تنها یک بار در گزاره‌های استخراج شده، آمده است. در روایتی از امام علی(ع)، ۵ پیامبر، با نام دیگری معرفی شده‌اند: خضر، با نام حلقیا؛ یعقوب، اسرائیل؛ یوشع بن نون، ذوالکفل؛ یونس، ذوالنون و عیسی، مسیح (ابن بابویه ۱۳۶۲: ج ۳۲۲/۱) لکن در جامعه آماری این پژوهش، همان نام معروف آنان لحاظ شده است.

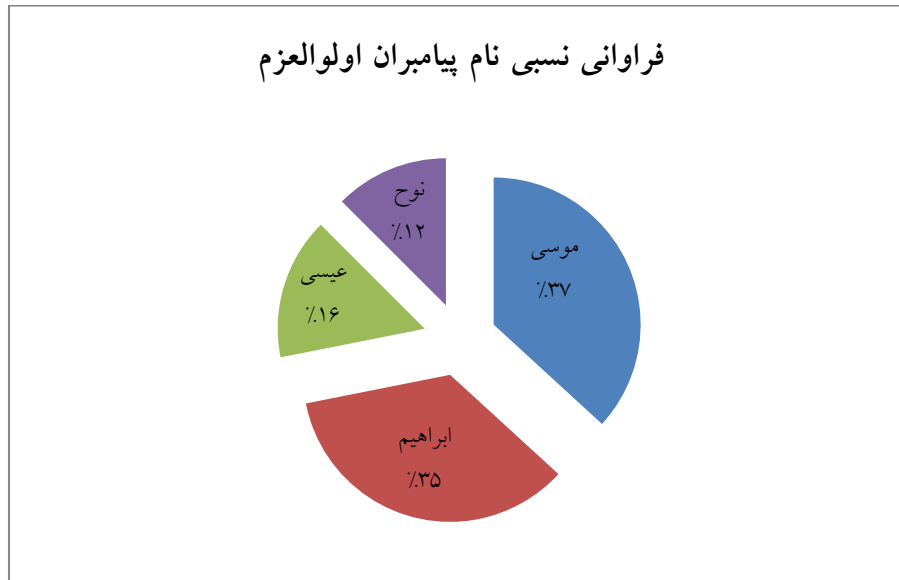
بنابر این آمار، بیشترین فراوانی بر اساس کدهای استخراج شده، مربوط به زندگانی حضرت موسی(ع) است. این نتیجه، با تکرار واژگان ایشان در قرآن، مطابقت دارد. در قرآن، ۱۳۶ بار نام حضرت موسی(ع) تکرار شده (رهبریان ۲۰۱۸: ۱۱۲۳) که اگر تمام موضوعات مربوط به زندگانی ایشان بر اساس قرآن، کدگذاری گردد، نام موسی هم از نظر نام و هم از نظر کدهای استخراج شده، بیشترین فراوانی در قرآن را خواهد داشت.

دلالات‌های روایاتِ امیرالمومنین امام علی(ع) ... (محسن الویری و دیگران) ۱۳

از منظری دیگر، بیشترین فراوانی به ترتیب مربوط است به: حضرت موسی، ابراهیم، آدم، عیسی و نوح که همگی به جز آدم، از پیامبران اولوالعزم هستند که مطالعه سیر زندگانی آنان نسبت به دیگر پیامبران، از اهمیت بیشتری برخوردار است. بنابر روایتی از امام رضا(ع)، آنان را اولوالعزم خوانده‌اند؛ زیرا دارای عزم و شریعت بودند. (ابن بابویه ۱۳۸۵: ج ۱/۱۲۲) بنابر روایتی دیگر از امام سجاد(ع)، پیامبران اولوالعزم ۵ نفر به نام‌های: نوح، ابراهیم، موسی، عیسی و حضرت محمد(ص) معرفی شده‌اند. (کلینی ۱۳۸۷: ج ۴/۲۲۲) امام باقر(ع) (عطاردی ۱۳۸۱: ج ۱/۲۱۲) و امام صادق(ع) (عطاردی ۱۳۸۱: ج ۲/۲۹۶) نیز این مطلب را در احادیثی، تأیید کرده‌اند. بنابر همین است که علامه طباطبایی در تفسیر آیه ۳۵ سوره احقاف: «فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أَوَّلُو الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ»، معتقد است: «منظور از عزم در این آیه، شریعت و مراد از اولوالعزم، پیامبران صاحب شریعت: نوح، ابراهیم، موسی، عیسی و حضرت محمد(ص) است.» (طباطبایی ۱۴۱۷: ج ۲/۱۴۱) بنابراین، به فراخور نقش و جایگاه آنان، به عنوان صاحبان شریعت، گزاره‌های مربوط به زندگی آنان از دیگر پیامبران، بیشتر تکرار شده است. نام حضرت آدم به عنوان اولین پیامبر و به دلیل اهمیت جایگاه او، در بین این پنج نام، دیده می‌شود.

۲.۲ پراکندگی زمانی پیامبران

دوره زندگی پیامبران، بر اساس زمان زیست اولین پیامبر (حضرت آدم) و سپس پیامبران اولوالعزم و صاحب شریعت، به ۵ دوره زمانی، تقسیم می‌شود:

دوره اول: از آدم تا پیش از نوح (۴۰۰۰ ق.م. تا ۳۴۰۰ ق.م.): آدم، شیث و ادريس؛

دوره دوم: از نوح تا پیش از ابراهیم (۳۴۰۰ ق.م. تا ۱۹۰۰ ق.م.): نوح، صالح و خضر؛

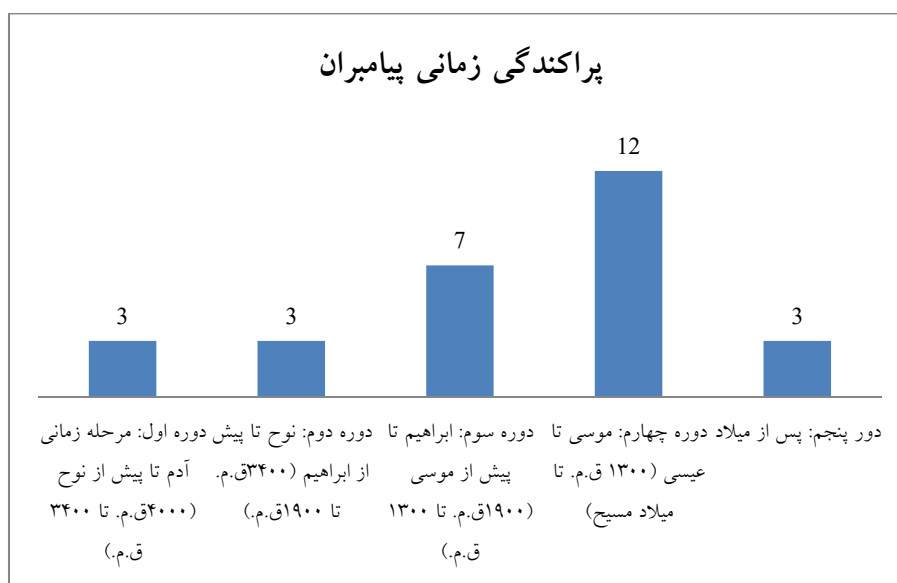
دوره سوم: از ابراهیم تا پیش از موسی (۱۹۰۰ ق.م. تا ۱۳۰۰ ق.م.): ابراهیم، لوط، اسحاق (فرزند ابراهیم)، اسماعیل (فرزند ابراهیم)، یعقوب (نوه ابراهیم)، یوسف (نیره ابراهیم) و ایوب؛

دوره چهارم: از موسی تا عیسی (۱۳۰۰ ق.م. تا میلاد مسیح): موسی، هارون (برادر موسی)، شعیب (پدرخانم موسی)، یوشع (جانشین موسی)، داود (۱۰۰۰ ق.م) سلیمان (۹۰۰ ق.م) (فرزند داود)، یونس (۸۰۰ ق.م)، دانیال (۷۰۰ ق.م)، هود (۷۰۰ ق.م)، شعیا، عزیر و پیامبری ناشناس از پیامبران بنی اسرائیل؛

دور پنجم: پس از میلاد: عیسی، زکریا (سرپرست حضرت مریم) و یحیی (پسر زکریا).

دلالات‌های روایات امیرالمومنین امام علی (ع) ... (محسن الویری و دیگران) ۱۵

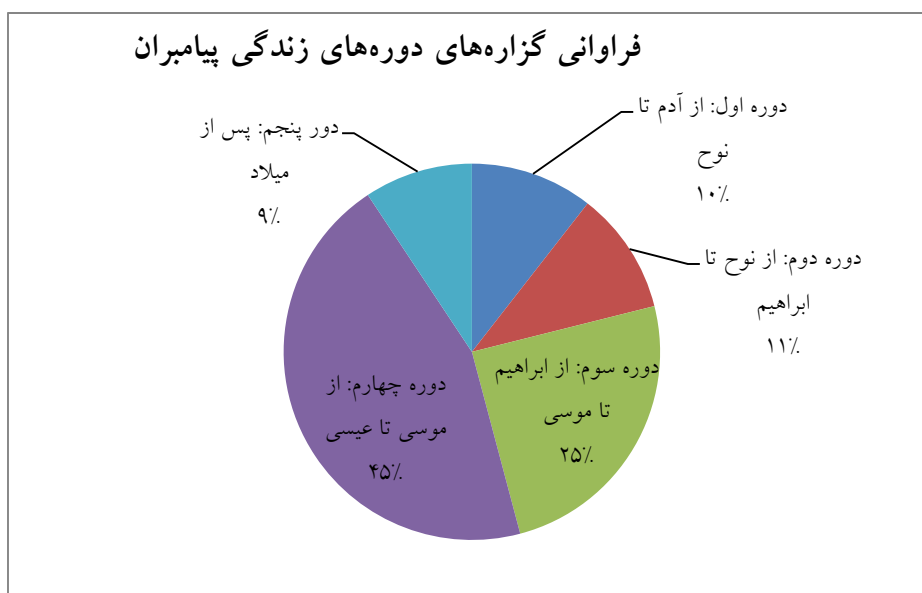
با توجه به این که زمان زیست یک پیامبر ناشناس مشخص نیست، پراکندگی زمانی پیامبران مورد توجه امام علی(ع) که به نوعی، ابعادی از زیست فردی و اجتماعی آنان را بیان کرده‌اند، این گونه ترسیم می‌شود: دوره اول: ۳ پیامبر؛ دوره دوم: ۳ پیامبر؛ دوره سوم: ۷ پیامبر؛ دوره چهارم: ۱۲ پیامبر و دوره پنجم: ۳ پیامبر. بنابر دلالتِ امار پیش گفته، بیشترین پیامبران مورد توجه امام علی(ع) با ۱۲ پیامبر، در دوره چهارم (از موسی تا مسیح)، می زیسته‌اند. پس از آن، دوره سوم، زمان زیست ابراهیم تا موسی، با ۷ پیامبر، می‌باشد.

با توجه به این که الزاماً تعداد گزاره‌های مربوط به هر یک از پیامبران یکسان نیست، بررسی پراکندگی زمانی گزاره‌های مربوط به پیامبران نیز می‌تواند، جنبه دیگری از دلالت‌های روایات امام علی(ع) در زمینه زیست فردی و اجتماعی پیامبران را ترسیم کند. بنابر آمار به دست آمده، تعداد گزاره‌های مربوط به پیامبران هر دوره، بدین ترتیب است: تعداد گزاره‌های دوره اول (آدم تا نوح) ۶۰ گزاره؛ دوره دوم (نوح تا ابراهیم) ۶۰ گزاره؛ سوم (ابراهیم تا موسی) ۱۴۱ گزاره؛ چهارم (موسی تا عیسی) ۲۵۵ گزاره و دوره پنجم (میلاد مسیح به بعد) ۵۳ گزاره.

بنابر این آمار، بیشترین تعداد گزاره استخراج شده از روایات امام علی(ع) با ۲۵۵ گزاره (۴۵٪)، به دوره چهارم (از موسی تا میلاد مسیح) و پس از آن مربوط به دوره سوم (از ابراهیم تا پیش از موسی) (۱۹۰۰ ق.م. تا ۱۳۰۰ ق.م.) با ۱۴۱ گزاره (۲۵٪)، اختصاص دارد. بنابراین،

همچنان‌که از نظر تعداد پیامبران مورد توجه امام علی(ع)، بیشترین فراوانی مربوط به دوره چهارم بود، بیشترین گزاره‌ها نیز به همین دوران، مربوط است.

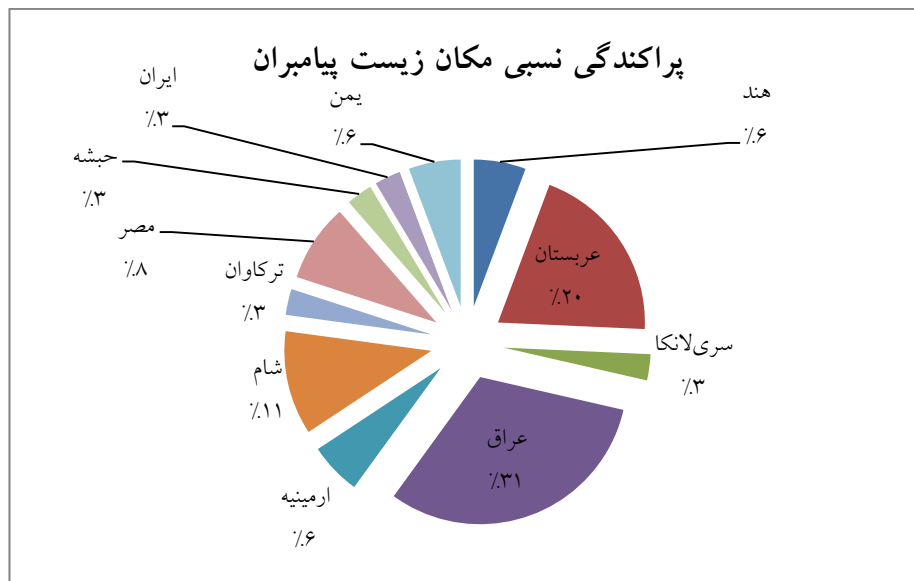

۳.۲ پراکندگی مکانی پیامبران

در ۴۴ گزاره، به محل زیست پیامبران، اشاره شده است. در روایتی، همه پیامبران و جانشینان آنان، در مسجد کوفه، نماز خوانده‌اند. (ابن مشهدی ۱۴۱۹: ج ۱/۱۲۷) همچنین خانه آدم، ادریس، نوح و ابراهیم در کوفه (۲ گزاره)، مصلاي خضر و ابراهیم در کوفه و حرکت کشتی نوح از کوفه، دانسته شده است. بنابر روایاتی، آدم در هند (۲ گزاره) یا مکه یا سران‌دیب، فرود آمده است. در احادیثی دیگر، ابراهیم در مکه، بغداد، ارمینیه (۲ گزاره)، شام (۲ گزاره)؛ اسماعیل در مکه (۵ گزاره)؛ سلیمان در مدائن، بیت‌المقدس و ترکاوان (برکاوان) و موسی در سینا (۳ گزاره) و بیت‌المقدس، حضور داشته‌اند. در چند روایت نیز به حضور عیسی در عراق و کربلا، پیامبری در حبشه و پیامبری از ایران، اشاره شده است. همچنین قبر هود در حضر موت یا مهره یمن، معرفی شده است. بنابراین بیشترین پراکندگی مکانی پیامبران مربوط به عراق (کوفه، کربلا، برائثا و مدائن) (۱۱ گزاره) و پس از آن عربستان (مکه) (۷ گزاره) است. مکان زندگی همه پیامبرانی که به زندگی یا توقف آنان در روایات امام علی(ع) اشاره شده، جز یک کشور آفریقایی (حبشه / اتیوپی)، در آسیا قرار دارد. دو مورد (سران‌دیب / سری‌لانکا) و هند در

دلالت‌های روایاتِ امیرالمومنین امام علی(ع) ... (محسن الویری و دیگران) ۱۷

جنوب آسیا و دیگر مکان‌های محل زیست پیامبران، در منطقه غرب آسیا (خاورمیانه) قرار دارد. بنابراین در منطقه خاورمیانه، بیشترین تکرار محل زیست پیامبران، مربوط به عراق است. این دلالت، با وجود تمدن‌های بسیار کهن در کشور عراق و منطقه بین‌النهرین، هم‌خوانی دارد.

۴.۲ محوره‌های زیست فردی پیامبران

مطالب مربوط به زیست فردی پیامبران در روایات امام علی(ع) در ۳۲۹ مضمون، استخراج گردید. این مضامین، بر اساس فراوانی ریزموضوعات، در ۸ محور، سازماندهی شد:

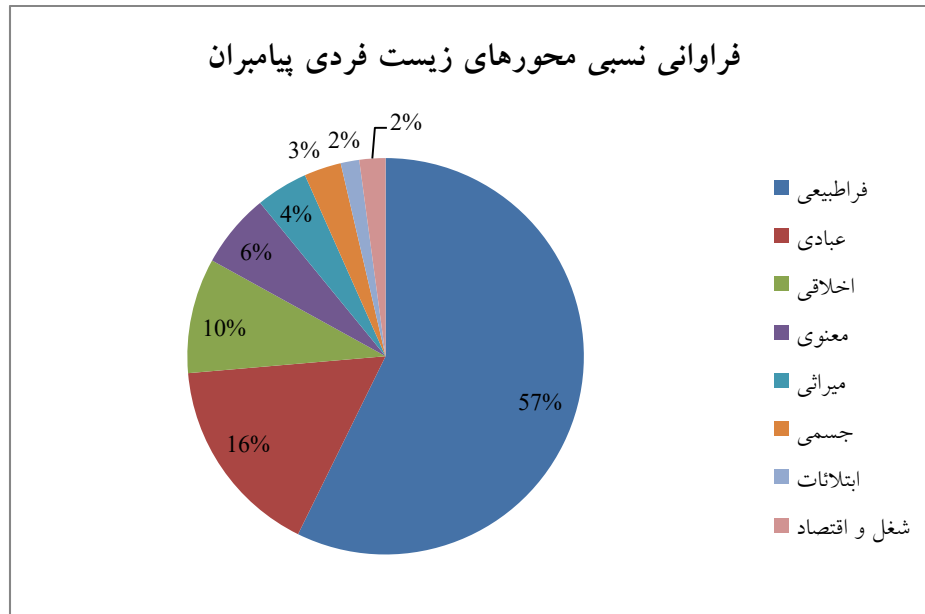
ردیف	مضامین پایه	تکرار گزاره‌ها	مضامین سازمان‌دهنده
۱	ابتلای ابراهیم به آتش، یوسف به زندان، ایوب به بیماری و ابتلای همه جانشینان پیامبران	۴	ابتلائات پیامبران
۲	طعام (۵)، پوشش (۴)، زهد (۳)، ساده‌زیستی (۳)، خوابیدن (۲)، عطر زدن (۲)، تقوا (۲)، توکل، شجاعت، راستگویی، قاطرسواری، قدرت تصمیم‌گیری، مسواک، قناعت، کم‌صبری و خودبرتربینی.	۳۱	اخلاق فردی پیامبران
۳	ارتباط با خدا: دریافت وحی (۲۷)، گفتگو، دستور و وعده خدا (۲۱)، ارتباط با فرشتگان: هبوط و گفتگوی فرشتگان، جبرئیل و فرشته مرگ (۱۱)؛ پیامبران ختنه به دنیا آمده (۱۱)؛ جاودانگی خضر (۱۰)؛ گفتگوی با باد، ابر و کوه (۱۰)؛ زنده شدن مردگان (۸)؛ آگاهی از	۱۸۹	ارتباط پیامبران با فراطبیعت و وقوع امور فراطبیعی و فرامادی در زندگی

ردیف	مضامین پایه	تکرار گزاره‌ها	مضامین سازمان‌دهنده
	آینده (۸)؛ هبوط آدم از بهشت (۷)؛ یاری امام علی (ع) به پیامبران (۷)؛ دارا بودن کتاب آسمانی (۷)؛ ملاقات و گفتگو با ابلیس و سنگ زدن به او (۶)؛ آفرینش بدون واسطه موجودات (۵)؛ نجات پیامبران، نجات یونس، بازگشت انگشت سلیمان و یوسف و پذیرش توبه به وسیله پیراهن (۵)؛ آوردن حجرالاسود و گندم توسط جبرئیل (۴)؛ تسخیر جن (۳)؛ نزول آیات بر موسی (۳)؛ زندگی در شکم ماهی (۳)؛ تجلی خدا به کوه (۲)؛ گفتگوی مردگان (۲)؛ مشاهده فراطبیعت (۲)؛ جوشش زمزم توسط جبرئیل (۲)؛ آفرینش بدون واسطه پیامبر (۲)؛ دانستن زبان موجودات (۲)؛ آشامیدن از چشمه حیات، بازگشت خورشید، بزرگتر بودن فرزند از پدر، پیامبر جتیان، تسخیر مار، جوان شدن پیامبر پیر، راهنمایی جغد بهشتی، رفع زلزله، روح‌های پنج‌گانه پیامبران، روییدن فوری درخت، سرد شدن آتش، شستشو در چشمه حیات، شفای خداوند، قد بسیار بسیار بلند، کوتاه‌قد شدن توسط جبرئیل، کاشت نخل بهشتی، کلمات القایی خدا به آدم، گریه آسمان و زمین، نافرمانی و فرمانبری حیوانات، نرم شدن آهن، باز شدن دریا، هبوط حجرالاسود به همراه آدم		پیامبران
۴	تولید زره فولادی، تولید زنبیل، ساخت کشتی، کشاورزی (۲)، خریداری زمین، سرمایه‌گذاری	۷	شغل و وضعیت اقتصادی پیامبران
۵	همانندی آفرینشی با مردم (۴)؛ اولین موسفید شده (۲)؛ طول عمر (۲)؛ قدرت جسمی، سبزی پوست بدن به علت گیاه‌خواری و کم‌خوری	۱۰	ویژگی‌های جسمی
۶	اقامه نماز، اقامه نماز به سوی کعبه و نماز خواندن جانشینان پیامبران (۱۶)؛ اقرار به توحید و عبودیت و بندگی خدا (۱۳)؛ حج‌گزاری و طواف (۵)؛ شب‌زنده‌داری (۴)؛ توبه (۴)؛ دعا (۳)؛ گریه (۳)؛ تسبیح و استغفار (۲)، مناجات (۲)؛ توسل، روزه، شکرگزاری	۵۴	امور عبادی پیامبران
۷	ماندگاری میراث پیامبران (۱۰)؛ میراث علمی پیامبران (۴)	۱۴	میراث پیامبران
۸	دوست خدا بودن (۷)؛ انتخاب به عنوان ذبیح‌الله (۳)؛ روح خدا بودن (۳)؛ مقام رفیع، برگزیدگی توسط خداوند، مقام رسالت، چیره نشدن ابلیس بر آنان، درک بالای معارف	۲۰	مقام معنوی پیامبران

بنابر این جدول، فراوانی محورهای سازمان‌یافته، بدین شرح است: ارتباط پیامبران با فراطبیعت و وقوع امور فراطبیعی و فرامادی در زیست فردی پیامبران ۱۸۹ مورد، امور عبادی پیامبران (۵۴)، اخلاق فردی (۳۱)، مقام معنوی (۲۰)، میراث پیامبران (۱۴)، ویژگی‌های جسمی پیامبران (۱۰)، ابتلائات پیامبران (۴) و شغل و وضعیت اقتصادی ۷ مورد. این بررسی نشان می‌دهد که دال مرکزی زیست فردی پیامبران، ارتباط آنان با فراطبیعت با ۱۸۹ گزاره (۵۷٪) است؛ به‌گونه‌ای که مضامین این محور، با فاصله بسیار زیادی از دیگر محورها، در صدر قرار

دلالت‌های روایاتِ امیرالمومنین امام علی(ع) ... (محسن الویری و دیگران) ۱۹

دارد. امور عبادی پیامبران با ۵۴ گزاره (۱۶٪) در رتبه بعدی قرار دارد و هر چند سیره عبادی جزو امور فراطبیعی نیست؛ لکن هدف و انگیزه عبادت پیامبران، فرامادی و فراطبیعی است.

۳. زیست خانوادگی پیامبران

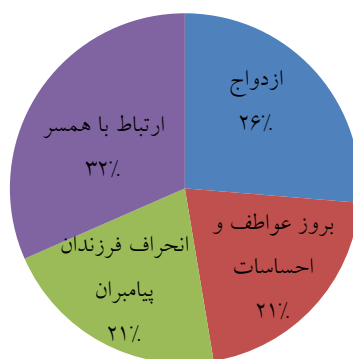
در مجموع، ۲۷ مضمون، با موضوع زیست خانوادگی پیامبران، از روایات منتخب استخراج شد. از این تعداد، ۱۸ گزاره در سیره پیامبران تکرار شده و انجام ۹ گزاره باقیمانده، تنها یک بار گزارش شده است. ۱۸ گزاره تکراری در ۴ محور سامان‌دهی می‌شود: تشکیل خانواده (۵ گزاره)، بروز عواطف و احساسات (۴ گزاره)، انحراف فرزندان پیامبران (۴ گزاره) و ارتباط پیامبران با همسران (۶ گزاره). ۹ گزاره باقیمانده که تنها یک بار گزارش شده، عبارتند از: تک‌فرزندی زکریا، تولد قابیل فرزند آدم در بهشت، روابط فامیلی بین لوط و ابراهیم (لوط و ابراهیم پسر خاله بودند)، چند همسری، یتیمی دانیال و سرپرستی او توسط پیرزنی بنی‌اسرائیلی، طلاق گرفتن همسر اسماعیل و ازدواج نکردن عیسی.

محورهای زیست خانوادگی پیامبران

ردیف	مضامین پایه	تکرار گزاره‌ها	مضامین سازمان‌دهنده
۱	ازدواج اسماعیل با دختری عرب، ازدواج موسی، ازدواج سنت همه پیامبران، تعیین مهریه در ازدواج موسی، ازدواج مجدد اسماعیل	۵	ازدواج
۲	محبت ابراهیم به اسماعیل و اسحاق، شعرسرای و گریه آدم در مرگ هابیل (۳)	۴	بروز عواطف و احساسات
۳	انحراف دختر آدم و هلاکت او (۳)، انحراف فرزند نوح	۴	انحراف فرزندان پیامبران
۴	قیومیت آدم بر حوا، حسادت و خشم همسر ابراهیم از بروز عواطف و احساسات (۲)، سرپیچی حوا از دستور آدم، توجه به نیازهای خانواده توسط ابراهیم، همراهی خانواده ابراهیم در انجام رسالت	۶	ارتباط با همسر

بنابراین، ارتباط پیامبران با همسران، دارای بیشترین گزاره‌هاست و نشانگر رفتار متفاوت همسران پیامبران، با آنان است. هر چند در این گزاره‌ها، ساره همسر ابراهیم، نسبت به هاجر حسادت و نسبت به ابراهیم خشمگین می‌شود و یا حوا از دستورات آدم سرپیچی می‌کند؛ اما هاجر، نسبت به انجام رسالت ابراهیم، احساس تکلیف کرده، او را همراهی می‌کند. مطلب بعدی مورد تاکید در این گزاره‌ها، سنت ازدواج در بین پیامبران است؛ به گونه‌ای که جز عیسی که بنابر روایتی، ازدواج نکرده؛ بنابر روایتی دیگر ازدواج، سنت همه پیامبران معرفی شده و به ازدواج چند تن از پیامبران، تصریح شده است.

فراوانی نسبی محورهای زیست خانوادگی پیامبران

۴. زیست اجتماعی پیامبران

مسائل مربوط به زیست اجتماعی پیامبران، ارتباط با دیگران - به جز خانواده - در این محور، تحلیل و بررسی شده است. کلیه کدهای استخراج شده از روایات امام علی(ع) مربوط به زیست اجتماعی پیامبران، در ۸ محور سازماندهی شده است.

محورهای زیست اجتماعی پیامبران

مضمون سازمان‌دهنده	تکرار مضمون	مضمون پایه
اخلاق اجتماعی پیامبران	۱	احترام به عالم
	۱	امانت‌داری
	۴	امر به معروف
	۱	تواضع
	۱	توجه به مشکلات مردم
	۱	حیا
	۱	شجاعت
	۱	عزت نفس
	۱	کم‌صبری در برابر هدایت‌ناپذیری مردم

مضمون سازمان‌دهنده	تکرار مضمون	مضمون پایه
	۲	کمک به دیگران
	۲	مراقبت اجتماعی
	۱	مهمان‌نوازی
	۳	نهی از منکر
	۱	وحدت‌گرایی
اقتصاد و تجارت پیامبران	۱	فروش زره‌های تولیدی
پایگاه اجتماعی پیامبران	۱	فروش زنبیل توسط دیگران
	۱	تحقیر پیامبران توسط حاکمان
	۱	حمایت مردم از پیامبران بعد لوط
	۲	حمایت نکردن مردم از شعیب و لوط
	۴	ضعیف شمردن پیامبران و ضعیف شمردن هارون
	۱	غدر مردم به جانشینان پیامبران
	۲	قدرت نداشتن لوط
	۱	مغلوب بودن نوح
	۱	هدیه دادن زمین به ابراهیم
جایگاه فرهنگی پیامبران	۱۲	ساخت کعبه، نصب حجرالاسود، بازسازی کعبه
	۱	قرار دادن مکه به عنوان حرم
	۱	پوشاندن خانه خدا
	۲	آموزش تیراندازی و آموزش عملی
	۵	تکلم اسماعیل، شعیب، صالح و هود با زبان عربی
	۲	طبابت: مداوای مریض و درمان مردم
	۲	اهمیت تولید نسل
جانشینی پیامبران	۱	استمرار جانشینی در نسل پیامبران
	۱	بازخواست از جانشین
	۱	پیروی جانشینان از سیره پیامبران
	۱	جانشین شعبا از اهل بیتش
	۲	جانشینی برای همه پیامبران
	۳	جانشینی عیسی، یحیی و یوشع در کودکی
	۱	جانشینی فرزندان جانشینان

دلالات‌های روایاتِ امیرالمومنین امام علی(ع) ... (محسن الویری و دیگران) ۲۳

مضمون پایه	تکرار مضمون	مضمون سازمان‌دهنده
شمعون جانشین عیسی	۳	
ضرورت پیروی مردم از جانشینان	۱	
هارون جانشین موسی	۴	
ویژگی‌های جانشین: اطاعت، قدرت علمی و جسمی، هدایتگری	۴	
یوشع جانشین موسی	۱	
تحقق وعده‌های خدا	۱	سنت‌های الهی درباره پیامبران
تعذیب اقوام پیامبران، تعذیب پیروان فرعون تعذیب قوم پیامبری، تعذیب قوم پیامبری با تندباد قرمز، تعذیب قوم پیامبری با طاعون، تعذیب قوم پیامبری با مسخ، تعذیب قوم داود با مسخ، تعذیب قوم شعیا، صالح، لوط، موسی، نوح، هود	۲۴	
نابودی دشمنان شعیا، موسی؛ نابودی قوم پیامبری با غرق شدن، قوم نوح با غرق شدن، قوم هارون، قوم پیامبری	۸	
یاری شعیا در برابر دشمنان، یاری موسی: جوشش ۱۲ چشمه از یک سنگ و شکافته شدن دریا و یاری نوح	۵	
جهاد پیامبران با دشمنان، ابراهیم اولین جهادگر راه خدا، ابراهیم اولین سازنده پرچم در جنگ	۳	سیره سیاسی پیامبران
اسارت لوط توسط دشمنان	۱	
دعوت حاکم به اسلام توسط موسی، ایجاد انگیزه نهی از منکر حاکم فاسد توسط خدا، احتجاج با حاکم کافر برای اثبات خدا توسط ابراهیم	۴	
بزرگترین حکمرانی برای سلیمان، حاکمیت الهی سلیمان بر مردم	۲	
بسیج نیرو و آزادی لوط توسط ابراهیم	۱	
بی‌نیازی داود از بیت المال	۲	
ترسی موسی از دشمنان	۲	
تهدید موسی توسط دشمنان	۱	
توانایی وزیر سلیمان	۲	
قتل کودکان از ترس تولد موسی	۱	
مراقبت سیاسی موسی	۲	
نافرمانی فرعون در برابر موسی	۱	
قضاوت بر اساس ایمان و بینه	۱	قضاوت بین مردم
قضاوت بر اساس آگاهی از آینده	۱	
قضاوت بر اساس جدایی بین شاهدان	۳	

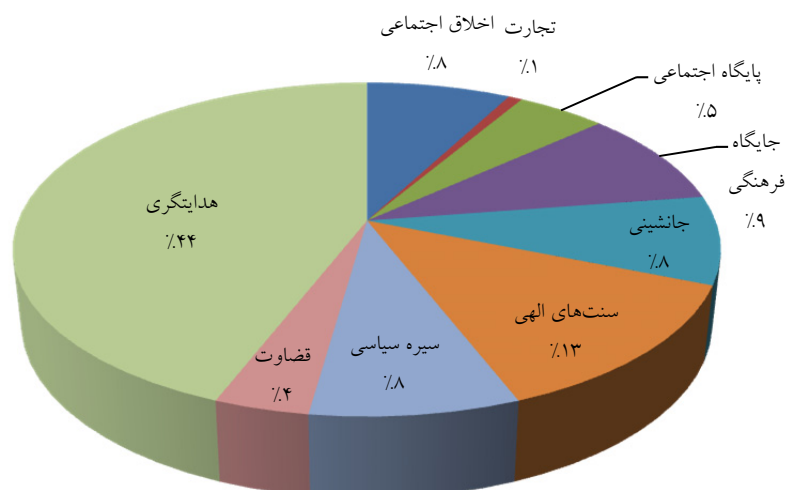
مضمون سازمان‌دهنده	تکرار مضمون	مضمون پایه
	۱	قضاوت بر اساس جدایی بین متهمان
	۱	قضاوت بر اساس حقیقت
	۱	قضاوت بر اساس کتاب خدا و قسم
	۲	قضاوت بر اساس گواهی گواهان و قسم
هدایت‌گری پیامبران	۲	استقامت پیامبران در هدایت‌گری مردم، استقامت نوح در هدایت
	۶	استمرار نبوت
	۱	استمرار هدایت پیامبران
	۱	اسلام بلقیس توسط سلیمان
	۱	ایمان ساحران توسط خداوند
	۱	آگاهی همگان از دعوت ابراهیم
	۱	برپایی دین خدا توسط پیامبران
	۶	بعثت پیامبران، بعثت پیامبری بنی‌اسرائیلی، بعثت پیامبری حبشی
	۳	تبلیغ پیامبران
	۳	حجت بودن پیامبران
	۱	درخواست یاری برای هدایت
	۱۰	دعوت پیامبران به توحید، دعوت ابراهیم به توحید، دعوت پیامبری به شناخت خدا و دعوت پیامبری به عبادت خدا، دعوت شعیا، شعیب، موسی، نوح به توحید
	۱	دین ابراهیم برای هدایت مردم
	۱	مبارزه با بدعت توسط موسی
	۲	موعظه مردم توسط عیسی
	۱	نجات مردم از عذاب
	۴	هدایت خواص قوم توسط موسی، هدایت قوم توسط هارون، هدایت موسی با پاسخ مستدل، هدایت موسی توسط خضر
هدایت‌گری پیامبران؛ هدایت‌پذیری مردم	۵	هدایت‌پذیری مردم، بعد از توبه: توبه مردم و پذیرش توبه، توبه ساحران و پذیرش توبه، توبه قوم موسی و پذیرش توبه، توبه و پذیرش توبه حاکم، هدایت قوم یونس بعد از تنبیه
	۱	ضرورت هدایت‌پذیری مردم
	۱۰	هدایت‌پذیری عده کمی از مردم: هدایت حواریون توسط عیسی، هدایت عده کمی از قوم عیسی، هدایت عده کمی از قوم موسی، هدایت عده کمی از قوم نوح، هدایت یک زن و کودک، هدایت یک

دلالات‌های روایاتِ امیرالمومنین امام علی(ع) ... (محسن الویری و دیگران) ۲۵

مضمون سازمان‌دهنده	تکرار مضمون	مضمون پایه
		هفتادو دوم (پیروان شمعون)، هدایت یک هفتادو دوم (پیروان یوشع)
هدایت‌نگری پیامبران؛ هدایت‌ناپذیری مردم	۲	هدایت‌ناپذیری مردم: اتهام قتل هارون به موسی
	۱	اذیت پیامبران توسط مردم
	۱	استکبار از اطاعت پیامبران
	۱	اصرار گمراهی توسط مردم
	۱	افراط و تفریط مردم درباره عیسی
	۸	انحراف قوم موسی، شعیا، عیسی
	۲	بی‌اعتنائی مردم به دعوت پیامبران
	۱	بی‌توجهی مردم به خشم خدا
	۲	بیزاری ابراهیم از بت‌پرستی مردم، بیزاری عیسی از مردم
	۱	پیروی نکردن مردم از پیامبری
	۲	تفرقه پیروان عیسی و عیسی
	۶	تکذیب پیامبران، تکفیر پیامبران
	۱	تکذیب و کفر به پیامبران
	۱	جنگ با پیامبران
	۱	خاموش کردن سنت پیامبران
	۱	سازش با گناهکاران
	۱	سستی مردم در برابر بدکاران
	۲	ظلم و خیانت به پیامبران
	۳	عصیان قوم داود و عیسی، کفر و طغیان قوم نوح
	۲	غلو مردم درباره عیسی
	۱	فسق قوم نوح
	۶	قتل پیامبران
	۲	کناره‌گیری ابراهیم از مردم
	۱	نابودی معجزه پیامبر توسط مردم
	۲	نافرمانی حداکثری مردم از پیامبری، کناره‌گیری اکثر مردم از حق
	۱	نافرمانی مردم از شعیب
	۱	نپذیرفتن براهین پیامبران
	۲	نفرین پیامبری بر مردم، نفرین داود بر مردم

بنابر این جدول، میزان فراوانی هر کدام از محورهای زیست اجتماعی پیامبران، بر اساس ۲۷۰ گزاره گزینش‌شده، بدین شرح است: اخلاق اجتماعی پیامبران (۲۱)؛ اقتصاد و تجارت پیامبران (۲)؛ پایگاه اجتماعی پیامبران و جانشینان آنان (۱۳)؛ جایگاه فرهنگی پیامبران (۲۵)؛ جانشینی پیامبران (۲۳)؛ سنت‌های الهی درباره پیامبران و اقوام پیامبران (۳۵)؛ سیره سیاسی پیامبران (۲۲)؛ قضاوت پیامبران بین مردم (۱۰)؛ هدایتگری پیامبران و عکس‌العمل مردم (۱۱۹).

فراوانی نسبی محورهای زیست اجتماعی پیامبران

این بررسی نشان می‌دهد که دال مرکزی زیست اجتماعی پیامبران، هدایت مردم است؛ زیرا مضامین این محور، با فاصله زیادی از دیگر محورها، در صدر قرار دارد. مطلبی که با آیات متعدد قرآن، تایید می‌شود. بنابر آیه ۹ سوره انعام، پیامبران، هدایت شده خداوند و هدایتگر خلق خداوند هستند. (انعام: ۹۰) هدایت مردم، بنابر دیدگاه قرآن و روایات، انحصاری است و تنها منتخبان خداوند متعال می‌توانند راهبر و هادی مردم باشند که در این بین پیامبران، والاترین مقام هدایتگری را دارند. (حسینی ۱۴۰۲: ۶۰) بنابر سخن مفسر قرآن، آیت‌الله جوادی آملی، خداوند به دو طریق، هدایت بندگان خود را برعهده دارد: تکوینی و تشریعی که هدایت تشریعی، به وسیله پیامبران و از طریق تعلیم و تربیت، وضع قوانین، پند و اندرز و موعظه انجام می‌شود.

دلالت‌های روایاتِ امیرالمومنین امام علی(ع) ... (محسن الویری و دیگران) ۲۷

(جوادی آملی ۱۳۸۵: ۴۹۰) این سخن، در روایات گوناگون، آمده است. بنابر سخنی از پیامبر(ص)، هدایت پیامبران، نیکوترین هدایت‌هاست (مفید بی تا: ۳۴۲) و آنان به جهت انجام وظیفه مهم هدایتگری، روش‌های گوناگونی را به کار بستند (قربانی ۱۴۰۰: ۲۰) تا مردم، هدایت شوند هدایت شوند؛ هر چند بنابر یافته‌های این پژوهش، در برابر هدایتگری پیامبران و استقامت آنان در راه هدایت مردم و انجام رسالت الهی، تنها عده کمی هدایت شدند و بیشتر مردم، هدایت پیامبران را نپذیرفتند که یا به عذاب و یا به هلاک الهی، دچار شدند.

یکی دیگر از مباحث مطرح شده در این محور، جانشینی پیامبران است. با توجه به مساله جانشینی پیامبر(ص) که چالش برانگیزترین مساله در بین فرق اسلامی است، اثبات جانشینی برای همه پیامبران، از اهمیت به‌سزایی برخوردار است. بنابر روایتی از امام علی(ع)، همه پیامبران جانشین داشته‌اند. (عیاشی ۱۳۸۰: ج ۱/۲۰۰) همچنین جانشینی در نسل پیامبران، ادامه‌دار و سلسله‌وار بوده (طبرسی ۱۴۱۴: ج ۱/۱۷۲) و فرزندان جانشینان پیامبران، جانشین پیامبران می‌شدند. (عیاشی ۱۳۸۰: ۳۴۴/۲) به‌عنوان نمونه، جانشین شعیا از اهل بیت خودش بود. (قطب راوندی ۱۴۳۰: ج ۱/۲۴۴) هارون (کلینی ۱۳۸۷: ج ۸/۶۳) و یوشع جانشین موسی (طوسی ۱۴۱۴: ج ۱/۵۲۳)، شمعون جانشین عیسی (صفار ۱۴۰۴: ج ۱/۲۸۱) و یحیی جانشین زکریا بوده‌اند. همچنین به جانشینی عیسی، یحیی و یوشع در کودکی (عطاردی ۱۳۸۶: ج ۱۷/۳۴۲)، تصریح شده است. در روایتی دیگر اطاعت، قدرت جسمی (طبرسی ۱۴۱۴: ج ۱/۱۷۲)، عالم بودن و هدایتگری (عیاشی ۱۳۸۰: ج ۱/۲۰۰)، از ویژگی‌های جانشینان پیامبران، معرفی شده است.

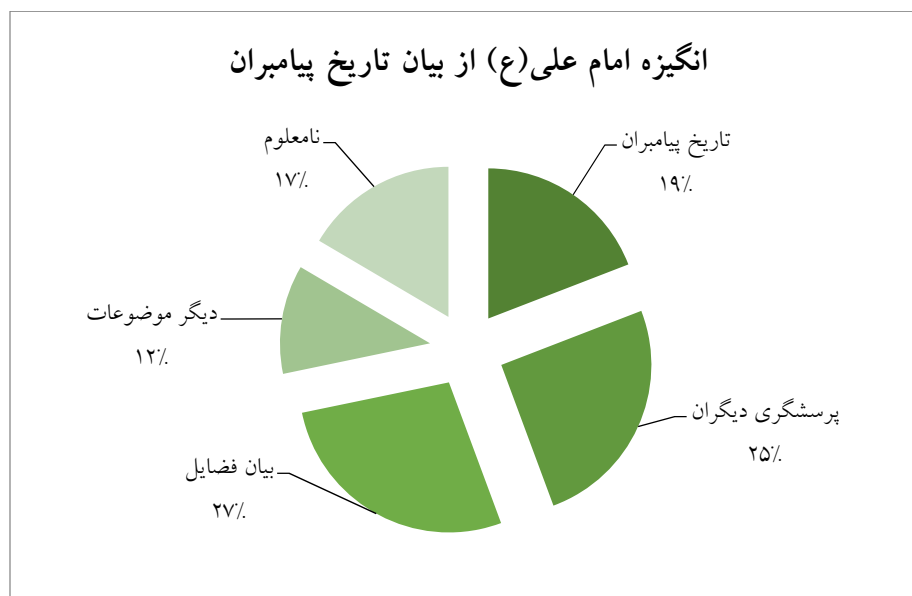
۵. انگیزه امام علی(ع) از بیان تاریخ پیامبران

در این پژوهش، انگیزه امام علی(ع) برای بیان زیست فردی و اجتماعی پیامبران، بر اساس ۲۲۸ روایت استخراج شده، بررسی شد. با توجه به فضای کلی روایت صادر شده از ایشان، اگر از صدر تا ذیل یک روایت، تنها مباحث مربوط به پیامبران یا پیامبری خاص مطرح شده و موضوع دیگری مطرح نشده، انگیزه صدور این روایت، بیان تاریخ پیامبران، دانسته شد. بنابر این مقدمه، انگیزه صدور ۳۸ روایت، نامعلوم بوده است. انگیزه صدور ۴۴ روایت، بیان تاریخ پیامبران، ۵۸ روایت، پرسشگری راوی و یا دیگران و ۶۳ روایت، بیان فضایل اهل بیت(ع) و مکان‌های مقدس بوده است. بیان تفسیر قرآن (۸ روایت)، دعا‌های امام علی(ع) (۶ روایت)، امور فراطبیعی (همچون ملاقات ایشان با حضرت خضر (۴ روایت))، موقعیت مکانی (همچون

حضور در سرزمین بابل (۴ روایت))، وصیت امام علی (ع) (۲) در مراتب بعدی قرار دارند. انگیزه بیان فلسفه احکام و ملاقات با مردی یمنی، هر کدام با یک روایت، کمترین میزان را به خود اختصاص داده‌اند.

بنابراین، بستر ایجاد شده از بیان فضایل اهل بیت (ع) و مکان‌های مقدس همچون مسجدالحرام و مسجد کوفه، بیشترین و بالاترین انگیزه (۲۷٪)، برای بیان زیست فردی و اجتماعی پیامبران بوده است. به عبارت دیگر، امام علی (ع) ضمن بیان فضایل خود و دیگر خاندان عصمت و طهارت و مکان‌های مذهبی، نکاتی از زندگی پیامبران پیشین را بیان کرده‌اند. بنابراین، دال مرکزی انگیزه صدور روایات امام علی (ع) در زمینه زیست فردی و اجتماعی پیامبران، بیان فضایل بوده که بیانگر پیوند معنوی بین امامان و پیامبران و مشابهت بین آنان است.

انگیزه بعدی، پرسش از امام علی (ع) (۲۵٪) است. افراد گوناگونی از ایشان، مسائلی را پرسیده‌اند و امام ضمن بیان پاسخ سوال، نکته‌ای از تاریخ پیامبران را بیان کرده‌اند. راوی حدیث، اسقف مسیحیان، جاثلیق، مردی از شام، مردم کوفه، مردی یهودی، مردی نصرانی و مردی یمنی، جزو جامعه آماری پرسشگران از آن امام همام هستند که بیانگر اهمیت ارتباط ایشان با مردم و پرسش قشرهای گوناگون مردم از ایشان، به جهت معرفت‌افزایی است.

۶. نتیجه‌گیری

بنابر پژوهش فشرده‌ای که در قالب مقاله ارائه شد، امام علی(ع) به استناد ۲۲۸ روایت گزینشی با موضوع زیست فردی و اجتماعی پیامبران، در قالب ۶۸۵ گزاره، اطلاعاتی درباره پیامبران پیشین از حضرت آدم(ع) تا قبل از پیامبری حضرت محمد(ص) را ارائه کرده‌اند. نام ۲۷ پیامبر، در این گزاره‌ها به چشم می‌خورد که بیشترین توجه ایشان به حضرت موسی با ۱۰۶ گزاره و ابراهیم با ۱۰۱ گزاره، بوده است. همچنین بر اساس دوره‌های زندگانی پیامبران، بیشترین توجه آن امام همام به دوره چهارم (از پیامبری موسی تا پیش از زندگانی مسیح) (۴۵٪) و کمترین توجه مربوط به دوره پنجم (پس از میلاد مسیح) (۹٪) است. از نظر محل زیست و فراوانی مکان زندگی پیامبران، بیشترین محل زیست پیامبران مربوط به عراق است که با توجه به این‌که بین‌النهرین مهد کهن‌ترین تمدن‌های بشری است، مطابقت دارد.

در اطلاعاتی که از روایات منتخب امام علی(ع) درباره زیست فردی پیامبران، به دست می‌آید، ارتباط آنان با فراطبیعت و وقوع امور فراطبیعی و فرامادی در زندگی آن‌ها با فراوانی نسبی ۵۷٪، در صدر قرار دارد. امور عبادی آنان با ۱۶٪، در مرتبه بعدی قرار دارد. از سویی دیگر در مضمون فراگیر زیست اجتماعی پیامبران، هدایت مردم و انجام رسالت الهی با ۴۴٪، در صدر محورها قرار دارد. بنابراین در مجموع، ارتباط با خدا، فراماده و فراطبیعت، از اهمیت به سزائی در ساحت زیست فردی و اجتماعی پیامبران برخوردار است و بررسی زندگانی پیامبران الهی بدون توجه به این ساحت، ناقص خواهد بود.

این تحقیق همچنین نشان داد که بیشترین فراوانی انگیزه امام علی(ع) از بیان تاریخ پیامبران، بیان فضایل و مناقب خودشان و اهل بیت(ع) و فضایل مربوط به مکان‌های مقدس با ۲۷٪ بوده که پیوند امامت و نبوت را بیش از پیش، روش می‌سازد. پس از آن، پرسشگری اصحاب، آحاد مردم و پیروان دیگر ادیان الهی با ۲۵٪ درصد، انگیزه ایشان در بیان نکات تاریخی پیامبران بوده است که بر نقش پرسش در کسب معارف، تاکید می‌کند.

بنابر یافته‌های این پژوهش، بر پایه روایات امیرالمؤمنین علی(ع)، دالّ مرکزی زیست فردی پیامبران، ارتباط آنان با فراطبیعت، فراماده، عالم معنا و ملکوت است. اموری ماورائی که به چشم دیده نمی‌شوند و بنابر اعتقاد درون‌دینی و تجربیات افراد، برای برخی - از جمله پیامبران - واقع شده است. همچنین مشخص شد که دالّ مرکزی زیست اجتماعی پیامبران، هدایت مردم بوده است. به عبارت دیگر، مهم‌ترین فعالیت اجتماعی پیامبران - بنابر گزاره‌های پیش‌گفته که با

توجه به یک روش علمی استخراج شده بود -هدایت بشریت به سمت توحید و رستگاری بوده است.

کتاب‌نامه

قرآن کریم.

ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۶۲). *الخصال*، مصحح علی اکبر غفاری، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.

ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۸۵). *علل الشرائع*، جلد اول، قم: مومنین.

ابن مشهدی، محمد بن جعفر (۱۴۱۹). *المزار الکبیر*، محقق جواد قیومی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.

آراسته‌خو، محمد (۱۳۷۰). *نقد و نگرش بر فرهنگ اصطلاحات علمی - اجتماعی*، چاپ دوم، تهران: گستره.

الویری، محسن (۱۳۹۷). *تاریخ پیامبران در روایات امام باقر(ع)*، برای ارائه در همایش Islamic Sciences,

Ethics and Art in Shia World: The Case of Medina, 18 – 19 October 2018, Koln

سالگرد تأسیس کتابخانه شیعی مرحوم پروفیسور عبدالجواد فلاطوری در ۲۶ و ۲۷ مهرماه ۱۳۹۷.

انوری، حسن (۱۳۸۵). *فرهنگ فشرده سخن*، به سرپرستی حسن انوری، تهران: سخن.

جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۵). *هدایت در قرآن*، قم: مرکز نشر اسراء.

حسینی، سید مهدی (۱۴۰۲). «چیستی و چرایی انحصار هدایتگری دینی به هدایتگران منصوب خداوند»، *فصلنامه معرفت*، سال ۳۲، شماره ۳۰۶، ص ۵۹ – ۶۶.

دانایی فرد، حسن (۱۳۹۵). «روش‌شناسی مطالعات دلالت‌پژوهشی در علوم اجتماعی و انسانی: بنیان‌ها،

تعاریف، اهمیت، رویکردها و مراحل»، *فصلنامه روش‌شناسی علوم انسانی*، سال ۲۲، شماره ۸۶، ص ۳۹ – ۷۱.

دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۲). *لغت‌نامه*، زیر نظر محمد معین، جعفر شهیدی، با نظارت موسسه لغت‌نامه دهخدا،

تهران: دانشگاه تهران، موسسه انتظارات و چاپ روزنه.

رهبریان، محمدرضا (۲۰۱۸). *دانشنامه معاصر قرآن کریم*، سرویراستار سید سلمان صفوی، قم: آکادمی

مطالعات ایرانی لندن.

شریف رضی (۱۴۲۵). *نهج البلاغه*، تحقیق صبحی صالح، قاهره: دارالکتاب المصری؛ بیروت: دارالکتاب

اللبنانی.

صفار، محمد بن حسن (۱۴۰۴). *بصائر الدرجات فی فضائل آل محمد(ص)*، محقق محسن کوچه‌باغی، جلد

اول، قم: مکتبه آیه الله المرعشی النجفی.

دلالت‌های روایاتِ امیرالمومنین امام علی(ع) ... (محسن الویری و دیگران) ۳۱

طباطبایی، سید محمدحسین (۱۴۱۷). *المیزان فی تفسیر القرآن*، جلد دوم، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.

طبرسی، احمد بن علی (۱۴۱۴). *الاحتجاج*، مصحح محمدباقر موسوی خراسان، جلد اول، مشهد، المرتضی. طوسی، محمد بن حسن (۱۴۱۴). *الامالی*، جلد اول، قم: دار الثقافه.

عابدی جعفری، حسن؛ تسلیمی، محمدسعید؛ فقیهی، ابوالحسن؛ شیخزاده، محمد، (۱۳۹۰)، «تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی»، *فصلنامه اندیشه مدیریت راهبردی (اندیشه مدیریت)*، سال ۵، شماره ۲، ص ۱۵۱ - ۱۹۸.

عطاردی قوچانی، عزیزالله (۱۳۸۱). *المسند الامام الباقر(ع)*، جلد اول، تهران: عطارد.

عطاردی قوچانی، عزیزالله (۱۳۸۱). *المسند الامام الصادق(ع)*، جلد دوم، تهران: عطارد.

عطاردی، عزیزالله (۱۳۸۶). *مسند الامام امیرالمومنین ابی الحسن علی بن ابی طالب(ع)*، تهران: عطارد.

عیاشی، محمد بن مسعود (۱۳۸۰). *التفسیر*، محقق سید هاشم رسولی محلاتی، جلد اول و دوم، تهران: مکتبه العلمیه الاسلامیه.

قربانی، مرتضی (۱۴۰۰). *روش‌های هدایتگری پیامبران در قرآن با تاکید بر تفسیر المیزان*، استاد راهنما غلامحسین گرامی، استاد مشاور محمدرضا امامی نیا، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه معارف اسلامی.

قطب راوندی، سعید بن هبه الله (۱۴۳۰). *قصص الانبیاء*، قم: مکتبه علامه المجلسی.

کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۸۷). *الکافی*، جلد چهارم و هشتم، قم، دارالحديث.

مفید، محمد بن محمد (بی‌تا). *الاختصاص*، محقق علی اکبر غفاری، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.